

Μάνη: Ο θρύλος της Πελοποννήσου

του Μάριου Μιχαλοπούλου Αρχιτέκτονα

Γεωγραφικά η Μάνη καταλαμβάνει τη μεσαία από τις τρεις χερσονήσους στη ντόπια Πελοπόννησο, που σχηματίζεται από την επιμήκη και επιβλητική οροσειρά του Άνω και Κάτω Ταΰγετου. Μια περιοχή με απaráμιλλη γραφικότητα και ομορφιά (εικόνα 1) αλλά και πλούσια σε αρχαιολογικά, ιστορικά και αρχιτεκτονικά ενδιαφέροντα: τοπία, ακρογιαλιές, σπήλαια, φρούρια, πυργόσπιτα, κλπ., συνθέτουν μια ανεπανάληπτη εικόνα που σε συνδυασμό με τα ιδιόρρυθμα ήθη και έθιμα της περιοχής καθιστούν τη Μάνη πραγματικό θρύλο.

Το άρθρο αυτό γράφεται με την ευκαιρία της εκπαιδευτικής εκδρομής αρχιτεκτόνων, πολιτικών μηχανικών, πολεοδόμων και άλλων τεχνικών στην Πελοπόννησο, που διοργανώνεται από την εταιρεία M&M Ekdilosis Ltd σε συνεργασία με το ταξιδιωτικό γραφείο Let's Go Tours και θα πραγματοποιηθεί από την Τετάρτη 1η Μαΐου μέχρι την Τρίτη 7 Μαΐου 2002, σε συνδυασμό με τις διακοπές της Πρωτομαγιάς, και του Πάσχα. Η εκδρομή αποτελεί συνέχεια του θεσμού που καθιερώθηκε με επιτυχία από το 1997 με την εκδρομή στη



Σαντορίνη και συνεχίσθηκε τα επόμενα χρόνια με τις εκδρομές στην Ιορδανία (1998), Θεσσαλονίκη-Χαλκιδική (1999), Μάλτα (2000) και Πράγα-Τσεχία (2001).

Ιστορία και παράδοση

Το όνομά της η Μάνη το πήρε κατά πολλούς από το γεωγραφικό της σχήμα που μοιάζει με βραχίονα και που στα λατινικά ονομάζεται «Manus». Για μακράιωνες ταραγμένες ιστορικές περιόδους η γεωγραφία του αποκομμένου και στερημένου από σημαντικούς φυσικούς πόρους ορεινού τοπίου έκανε τη χερσόνησο ασφαλές καταφύγιο και ορμητήριο. Αποτελούσε τότε εστία πολυάριθμου πληθυσμού που, κάτω από τις ιδιαίτερες και σκληρές τοπικές συνθήκες, διαμόρφωνε και

συντηρούσε ιδιότυπο βίο και αρχέγονα γνωρίσματα. Έτσι πρόβαλε ως ξεχωριστή γεωγραφική, ιστορική, οικιστική και πολιτισμική ενότητα. Παράλληλα, διαμορφώθηκε ένα πολύ κλειστό σύστημα αξιών, με πυρήνα του τη γενιά, το γένος, την οικογένεια, που συχνά είχε ανταγωνιστικές σχέσεις, όχι μόνο με τους ξένους επιδρομείς αλλά και με τις άλλες μανιάτικες οικογένειες. Διαφορές που δεν λύνονταν πάντα με ειρηνικό τρόπο.

Οι πρώτοι κάτοικοι της Μάνης ήταν οι Λέλεγες, που κατόπιν αναμείχθηκαν με τους Δωριείς, που κατάκλισαν την περιοχή και ίδρυσαν το ισχυρό κράτος της Σπάρτης. Η σκληρότητα του λαού της Μάνης, η μορφολογία του εδάφους αλλά κυρίως η φιλοπατρία των Μανιατών συντέλεσαν στο να υποστούν τις λιγότερες από όλες τις περιοχές της Ελλάδας προσμίξεις, ώστε να θεωρούνται ως γνήσιοι απόγονοι των Αρχαίων Ελλήνων. Στους βυζαντινούς αυτοκράτορες υπήρξαν φιλικά διακείμενοι και έτυχαν από αυτούς ιδιαίτερης προνομιακής μεταχείρισης. Για δύο αιώνες η Μάνη αποτέλεσε μέρος του Βυζαντινού Δεσποτάτου της Πελοποννήσου μέχρι το 1460, όταν το κατήργησαν οι Τούρκοι. Οι Μανιάτες προέβαλαν σθεναρή αντίσταση στους κατακτητές και τους εξανάγκασαν να τους

παραχωρήσουν ανεξαρτησία έναντι μικρής αμοιβής, την οποία ουδέποτε πλήρωσαν.

Έτσι η Μάνη κατόρθωσε με σκληρούς αυστηρούς αιματηρούς αγώνες να διατηρήσει την ελευθερία της και να αποτελεί καταφύγιο των κυνηγημένων Ελλήνων. Τα σκληρά ήθη και έθιμα δημιούργησαν γύρω στο 1650 εμφύλιους σπαραγμούς, που εξανάγκασαν πολλούς Μανιάτες να μεταναστεύσουν. Το γεγονός αυτό επωφελήθηκαν οι Τούρκοι που κατάλαβαν τα παράλια της Μάνης και με διακαιολογία την υπεράσπιση τους από τους πειρατές ίδρυσαν μεγάλα φρούρια. Οι Μανιάτες αφού συμφιλιώθηκαν και συμμαχησαν με τους Βενετούς έδιωξαν τους Τούρκους όχι μόνο από φρούρια αλλά και από ολόκληρη την Πελοπόννησο, ιδρύοντας το «Βενετικό Βασίλειο του Μωρέως». Όταν το 1715 οι Τούρκοι κατόρθωσαν να διώξουν τους Βενετούς και να καταργήσουν το Βασίλειο του Μωρέως, προσπάθησαν να εκδικηθούν τους Μανιάτες. Μάταια όμως, αφού οι Μανιάτες με σκληρούς και πάλι αγώνες και θυσίες τους εξανάγκασαν να τους παραχωρήσουν και πάλι αυτοδιοίκηση. Στη συνέχεια η Μάνη διαιρέθηκε σε καπετανάτα, με γενικό αρχηγό που εκλεγόταν, από τους καπετάνιους, με τελευταίο τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.

Η επανάσταση του 1821

Από την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα το 1821 οι «Φιλικοί» ενδιαφέρθηκαν να προσηλυτίσουν τους Μανιάτες που είχαν αγωνιστικό παρελθόν και το κατόρθωσαν με τον πειστικό Παπαφλέσσα. Στις 23 Μαρτίου του 1821 ο Πετρόμπεης με μανιάτικες δυνάμεις κυριεύει τη Μεσσηνία και συνεχίζει να μάχεται σε όλα τα ελληνικά εδάφη, μακριά της Μάνης. Ο Ιμπραήμ, με μανία για εκδίκηση, επιτέθηκε με ισχυρές δυνάμεις, με σκοπό να ερημώσει τη Μάνη. Οι Μανιάτες σύσσωμοι αντιστάθηκαν με όλες τους τις δυνάμεις-άντρες, γυναίκες παιδιά -και σε τέσσερις μάχες (Βέργας, Αλμυρού, Δυρού και Πολυαράβου) ξεφτίλισαν τον πολυάριθμο και ευρωπαϊκά εκπαιδευμένο τακτικό στρατό του Ιμπραήμ και με τη θυσία του Παπαφλέσσα και των παλικαριών του αναπτέρωσαν το ηθικό των Ελλήνων.

Η Μάνη σήμερα

Σήμερα οι Μανιάτες δεν πολεμάνε πια με πειρατές, κουρσάρους, Τούρκους, Ενετούς επιδρομείς. Φροντίζουν τις εκλεκτές ελιές τους, τα εσπεριδοειδή, τα σιτηρά, το μπαμπάκι και το ρύζι. Φροντίζουν τα κοπάδια αρνιά και κατσίκια-και τα γουρούνια, που δίνουν νόστιμο κρέας. Στα παραθαλάσσια χωριά ασχολούνται με το

ψάρεμα, όπως γενικά σε όλη τη Λακωνία με τον τουρισμό, αφού η περιοχή μαζί με τις φυσικές ομορφιές της, πολλές από τις οποίες είναι μοναδικές όπως τα Σπήλαια του Δυρού, έχει να προσφέρει αμέτρητο πλούτο ιστορίας και πολιτιστικής κληρονομιάς. Πρωτεύουσα της Μάθης θεωρείται το Γύθειο (εικόνα 2).

Η Μάνη ήταν έτσι και αλλιώς ένας φτωχός τόπος, ήρθαν μετά και οι καταστροφές του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου και οι Διωγμοί του εμφυλίου στη συνέχεια και το ένα μετά το άλλο τα χωριά εγκαταλείφθηκαν και ερημώθηκαν. Οι Μανιάτες μετανάστευσαν ομαδικά στις μεγάλες πόλεις της Πελοποννήσου, στην Αθήνα και στο εξωτερικό και τα πυργόσπιτά τους έμειναν έρημα. Οι στέγες και τα πατώματά τους σάπισαν και έπεσαν αλλά οι γεροί τοίχοι διατηρήθηκαν, ευτυχώς σε καλή κατάσταση. Οι ξένοι τουρίστες έφτασαν στη Μάνη στις αρχές της δεκαετίας του '70 (κυρίως Γερμανοί και Βρετανοί), ήταν οι πρώτοι που εκτίμησαν τα θαυμάσια αυτά σπίτια, τα αγόρασαν για ένα κομμάτι ψωμί και τα συντήρησαν με αξιοθαύμαστο σεβασμό στη μανιάτικη αρχιτεκτονική παράδοση. Μετά ξύπνησαν και οι ντόπιοι και μιμήθηκαν τους ξένους συντηρώντας όσα σπίτια απέμειναν, (χρησιμοποιώντας

τους πάμφθηνους και ικανότατους Βορειοηπειρώτες και Αλβανούς μαστόρους) και μετατρέποντας κάποια από αυτά σε παραδοσιακούς ξενώνες. Τέλος, το ελληνικό κράτος, χαρακτήρισε διατηρητέους τους οικισμούς της Μάνης και μάλιστα ανέλαβε να συντηρήσει και να μετατρέψει σε θαυμάσιους παραδοσιακούς ξενώνες ένα ολόκληρο χωριό, τη Βάθεια (εικόνα 3).

Η αρχιτεκτονική της Μάνης

Η Μάνη είναι φημισμένη για την ιδιόμορφη αρχιτεκτονική της και ιδιαίτερα τα πυργόσπιτα που φτάνουν και τους τέσσερις ορόφους. Ο πύργος άλλοτε κατοικία και άλλοτε προσάρτημα κατοικίας, κτιζόταν για να υπερασπίσει την οικογένεια σαν ένα είδος οχυρού.

Οι πρόγονοι των Μανιατών (από την αρχαιότητα μέχρι τα πρώτα βυζαντινά χρόνια) έχτιζαν τα σπίτια τους με τεράστιους ογκόλιθους. Αυτά τα μεγαλιθικά κτίρια οι ντόπιοι τα λένε κωλόσπιτα ή κωλοσπίτακες και ήταν τόσο γερές κατασκευές που πολλά σώζονται μέχρι σήμερα. Ήταν χτισμένα κατ' ευθείαν πάνω στο ασβεστολιθικό πέτρωμα, με ογκόλιθους (60X60X70) εκ. αλλά και μεγαλύτερους, μέχρι και 140X110X100 εκ.) χωρίς συνεκτική ύλη. Οι τοίχοι είχαν δύο παρείες και ανάμεσά τους γέμι-

σμα από μικρότερες πέτρες, Η πόρτα ήταν λιλιπούτεια, ύψους το πολύ 1.5μ. και φυσικά δεν υπήρχαν παράθυρα. Στη βυζαντινή περίοδο οι πέτρες δένονταν με ασβεστοκονίαμα, ενώ εμφανίστηκαν και θολωτές κατασκευές

Εχθροί των Μανιατών δεν υπήρξαν μόνο οι Τούρκοι, αλλά και άλλοι Μανιάτες και κυρίως οι πρόσφυγες από την υπόλοιπη Πελοπόννησο που βρήκαν καταφύγιο εδώ. Η κάθε οικογένεια περιφρουρούσε τα λιγοστά χωράφια και το ζωτικό της χώρο, ευρισκόμενη διαρκώς σε πολεμική ετοιμότητα. Ακόμα και τα σπίτια τους είχαν χαρακτήρα φρουρίου. Πυρήνας της κοινωνικής δομής τους ήταν το σόι (το γένος, που είχε έναν ηρωικό γενάρχη, τον παππούλη) και οι φαμίλιες του (οι οικογένειες). Όλοι ζούσαν συγκεντρωμένοι σε κάποιον ανεξάρτητο οικισμό (το χωριό) ή σε μια συνοικία κάποιας κώμης (το μαχαλά), που έπαιρνε το οικογενειακό τους όνομα. Όταν κάποιος παντρευόταν και ήθελε να χτίσει το σπίτι του, γινόταν η λεγόμενη αργατεία, δηλαδή μαζευόταν και το βοηθούσε όλο το σόι του. Το σπίτι χτιζόταν με πέτρες της περιοχής. Ήταν ανωγocάτωγoc, δηλαδή είχε ένα κατώι, όπου σταβλίζονταν τα ζώα και ένα ανώι, όπου έμενε η οικογένεια. Το πλάτος του ήταν 4-5,5μ., το μήκος 7,5-12μ., και

το ύψος 4,5-6μ. Κληρονομιά από τα μεγαλιθικά σπίτια ήταν το βασικό σχέδιο του κτιρίου, οι ογκόλιθοι των θεμελίων και η ανυπαρξία παραθύρων στο κατώι, εκτός ίσως από ένα πολύ στενό άνοιγμα-πολεμίστρα στον ένα από τους στενούς τοίχους. Η είσοδος για το ανώι ήταν ψηλά και συνήθως ανέβαινε κανείς με μια ξύλινη σκάλα, την οποία οι ένοικοι του σπιτιού τραβούσαν για ασφάλεια το βράδυ ή σε περίπτωση κινδύνου. Το ανώι ήταν μονόχωρο (δηλαδή αποτελείτο από ένα και μοναδικό δωμάτιο) και σε σπάνιες περιπτώσεις δίχωρο.

Η στέγη του κατωγιού ήταν μια πέτρινη καμάρα και του ανωγιού ήταν ξύλινη, δίρριχτη στην αρχή και μετά τρίρριχτη και τετράρριχτη. Το κατώι ήταν σκοτεινό και χαμηλοτάβανο (ύψους 1,5-2μ.) αλλά το ανώι ήταν ευρύχωρο (ύψους 2-3μ.) και είχε και κάποια μικρά παράθυρα για το φωτισμό του.

Οι τοίχοι του ανωγιού είχαν πολλές τρύπες, όχι βέβαια για αερισμό αλλά για να βαράνε από εκεί με τα όπλα τους εχθρούς τους. Στις γωνιές του ανωγιού υπήρχαν συνήθως κλουβιά, δηλαδή πέτρινοι πυργίσκοι με πολεμότρυπες και ζεματίστρες.

Αργότερα, στη μια άκρη του ανωγιού (αυτή που είχε την καλύτερη θέα) τοποθετήθηκε μια ξύλινη εξέδρα και σχηματίστηκε ο οντάς, πάνω στον

οποίο έστρωναν τα στρωσίδια για τον ύπνο και για τις μαξιλάρες του καθιστικού και από κάτω (στο κούφιο εσωτερικό του, το λεγόμενο αμπάρι) φύλαγαν τα τρόφιμα και τα πολύτιμα πράγματα του σπιτιού.

Ανάμεσα στα σπίτια του οικισμού αλλά και σε στρατηγικά σημεία στην ενδοχώρα και τις άκρες υψώνονταν τα πυργόσπιτα (εικόνα 4) με τρεις έως πέντε ορόφους, που έφταναν σε ύψος τα 18 μέτρα. Αυτά τα κτίρια ήταν πραγματικά φρούρια, όπου έμεναν οι καπετάνιοι (οι ισχυροί και πλούσιοι του χωριού) με τις οικογένειές τους. Για να στηρίξουν ένα τόσο μεγαλόυψος, οι τοίχοι ήταν πολύ παχείς, 100-150κ.) στα θεμέλια και λέπταιναν προς τα πάνω (40-50εκ. στην οροφή). Το ισόγειο (το κατώι) δεν είχε ανοίγματα και χρησίμευε για αποθήκη. Οι όροφοι ήταν όλοι μονόχωροι και οι τοίχοι τους ήταν γεμάτοι πολεμότρυπες προς όλες τις κατευθύνσεις. Είχαν και μερικά μικρά παράθυρα, αλλά τα περισσότερα παράθυρα ήταν στον τελευταίο όροφο, όπου βρισκόταν το καθιστικό και το κύριο υπνοδωμάτιο. Στις γωνιές του τελευταίου ορόφου υπήρχαν συνήθως προεξέχοντες πυργίσκοι με ζεματίστρες και πολεμίστρες (ιδέ τυπική δομή, εικόνα 5).